

УДК 821.111.09(092)«15/16»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-2-21>

Мар'яна МАРКОВА,
orcid.org/0000-0002-3161-5476
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) markmar29@gmail.com

РОЗВИТОК ЛІРИЧНОЇ ТРАДИЦІ ПЕТРАРКІЗМУ В ПОЕЗІЇ ДЖОНА ДОННА «ТВІКЕНГЕМСЬКИЙ САД»

У пропонованій статті здійснено аналіз вірша англійського пізньоренесансного автора Джона Донна «Твікенгемський сад» у контексті петрарківського поетичного дискурсу. Окреслено погляди західних літературознавців (Вільяма Гамільтона, Гелен Гарднер, Герберта Грірсона, Джеймса Лейшмана, Теодора Редпаса) на питання петрарківських рецепцій у названому творі. Розкрито історію написання поезії, розглянуто проблему її адресата й зроблено припущення, що «Твікенгемський сад» присвячено Люсі Бедфорд – покровительці Джона Донна, власниці маєтку із аналогічною назвою. Виокремлено художні образи і мотиви, які мають прями паралелі з «Книгою пісень» Франческо Петрарки, зокрема, протиставлення спокою і краси природного світу й відчаю та зневіри, що панують в душі безнадійно закоханого у заміжню жінку ліричного героя, його прагнення відмовитися від людської подоби, аби припинити любовні страждання, неможливості побороти фатальну залежність від холодної, байдужої героїні, а також нарікання на жіночу мінливість і зрадливість, та показано, яким чином вони переосмислені Джоном Донном відповідно до його індивідуально-авторських інтенцій. Зроблено висновок, що за особливостями ліричного сюжету, специфікою художньої образності та пафосом «Твікенгемський сад» є найбільш петрарківським текстом у ліричному спадку англійського письменника, приналежність якого до європейського петрарківського руху залишається у сучасній науці про літературу дискусійним моментом. Підкреслено, що аналізований вірш несе на собі помітні сліди оригінальності автора, зокрема це стосується смислового розширення спільного із Франческо Петраркою мотиву метаморфози. Відтак підсумовано, що відношення Джона Донна до петрарківської ліричної традиції має розглядатися не як просте наслідування, а як її оригінальний, дуже талановитий розвиток.

Ключові слова: Джон Донн, «Книга пісень», петраркізм, «Твікенгемський сад», Франческо Петрарка.

Mariana MARKOVA,
orcid.org/0000-0002-3161-5476
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Literature and Theory of Literature
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) markmar29@gmail.com

DEVELOPMENT OF THE PETRARCHAN LYRICAL TRADITION IN JOHN DONNE'S POEM "TWICKENHAM GARDEN"

The article analyzes the poem of the English late Renaissance author John Donne "Twickenham Garden" in the context of Petrarchan lyrical discourse. The views of the Western literary critics (William Hamilton, Helen Gardner, Herbert Grierson, James Leishman, Theodore Redpass) on the issue of Petrarchan receptions in the named work are outlined. The history of the poem's writing is revealed, the problem of its addressee is considered, and an assumption is made that "Twickenham Garden" is dedicated to Lucy Bedford – John Donne's patroness, the owner of the estate with the same name. Images and motifs having direct parallels with Francesco Petrarch's "Canzoniere" are singled out, in particular, the contrast between the peace and beauty of the natural world and the despair and hopelessness that reigns in the soul of the lyrical hero who is in love with a married woman, his desire to renounce the human form in order to end love suffering, the impossibility of overcoming fatal dependence on a cold, indifferent heroine, as well as complaints about female fickleness and treachery, and how they were reinterpreted by John Donne in accordance to his individual authorial intentions is shown. It is concluded that according to the features of the lyrical plot, the specificity of imagery and pathos, "Twickenham Garden" is the most Petrarchan text in the lyrical heritage of the English writer, whose affiliation to the European Petrarchan movement remains a debatable point in the modern literary science. It is emphasized that the analyzed poem bears noticeable traces of the author's originality, in particular, it concerns the semantic expansion of the metamorphosis motif common with Francesco Petrarch. Thus, it is concluded that John Donne's relation to the Petrarchan lyrical tradition should be considered not as a simple imitation, but as its original, very talented development.

Key words: "Canzoniere", Francesco Petrarch, John Donne, Petrarchism, "Twickenham Garden".

Постановка проблеми та аналіз досліджень.

Джон Донн – англійський поет, прозаїк, проповідник кін. XVI – поч. XVII ст. – належить до постатей мало знаних у сучасному українському літературознавстві. Якщо говорити про наукові дослідження його творчості на вітчизняних теренах, то тут можемо назвати лише декілька невеликих розвідок, присвячених емблематичності творів Джона Донна (Назаров, 2010; Ситченко, 2008), проблемі концепції людини і світу в англійського поета (Зуєнко, 2010), метафізичним вимірам його лірики (Безруков, 2014; Безруков, 2017; Зуєнко, 2013), історії перекладів митця українською мовою (Москвітін, 2019), а також окремим аспектам поетики його текстів (Паньківська, Солошенко, 2016), тоді як в англомовному світі він є культовим автором. Щоправда, це не виключає наявності певних дискусійних моментів, пов'язаних із художнім спадком письменника, зокрема йдеться про періодизацію творчості Джона Донна та її приналежність до ренесансної / барокової літератури. Ще однією літературознавчою проблемою залишаються творчі взаємини митця із петрарківською поетичною традицією, з якою були пов'язані магістральні шляхи розвитку сучасної йому англійської поезії (Маркова, 2016).

Мета нашої розвідки – на прикладі вірша «Твікенгемський сад» показати, що лірика Франческо Петрарки та його наступників знайшла безпосередній відгук у поетичній практиці Джона Донна, який не просто засвоїв традиції європейського петраркізму, а творчо переосмислив їх, пристосовавши до власних інтенцій.

Виклад основного матеріалу. При суперечках про петраркізм Джона Донна чи не найбільше уваги вже звикло приділяється його поезії «Твікенгемський сад». Багато говорилося і писалося і про її біографічний підтекст, і про ідейно-художні особливості. Відомо, що Твікенгемський сад – це маєток покровительки англійського митця леді Люсі Бедфорд, тож більшість дослідників, у тому числі й такий авторитетний учений, як Джеймс Лейшман (Leishman, 1962: 169), вважають, що вірш написано саме для цієї жінки. Існують, щоправда, й сумнівні стосовно такого адресата – їх, зокрема, висловлює Герберт Грірсон (Grierson, 1912: XXII). Натомість Гелен Гарднер вважає, що текст був результатом змагання між Джоном Донном та леді Бедфорд у складанні куртуазних віршів (Gardner, 1965: 251). Припущення дослідниці імпонує і Теодору Редпасові, котрий додає, що ця поезія може вказувати на реальні любовні стосунки між письменником та його патронесою (Redpath, 1983: 337).

Сам вірш «Твікенгемський сад» є, мабуть, найбільш яскравим прикладом трансформації петраркізму у творчості Джона Донна. Дослідники одногласно констатують його очевидний петрарківський характер. Так, Вільям Гамільтон у статті «Петрарківські вірші Джона Донна» зазначає, що «Твікенгемський сад» є «цілковито поезією петрарківської традиції» (Hamilton, 1979: 58), а Гелен Гарднер каже, що це «дуже індивідуальна варіація теми, яка походить від Петрарки: контраст між красою весни і муками закоханого» (Gardner, 1965: 215). Дослідниця також підкреслює, що аналізований текст ілюструє унікальну здатність Джона Донна виявляти самотність навіть у доволі жорстких межах літературної традиції.

«Твікенгемський сад» описує емоційний стан закоханого в одружену жінку та зневаженого нею героя. Зв'язок поезії з петрарківським ліричним дискурсом маркований уже в перших рядках, де страждання чоловіка описуються через типові для петраркістів гіперболізовані образи шквальних зітхань та проливних сліз. У стані меланхолійного смутку ліричний суб'єкт ховається в садку, що саме прокидається з весняною відлигою. І хоча весна й пропонує йому «*бальзам та ліки, що можуть зцілити все*» («*such balms as else cure every thing*» (Donne)), її благодатний вплив зводиться нанівець стражданнями закоханого (тут і далі текст Джона Донна подається у перекладі Віктора Марача):

*Жалями сповнений, сльозами вмитий,
Сюди я йду навістріч весні;
Зір, як і слух мій, тут блаженством ситий:
Так тішать мене й квіти ці, й пісні.
Та зрадник я – в тони сумні
Вдягає все моя любовна рана
Й, мов жовч, уже небесна манна... (Марач).*

Героєві навіть здається, що через красу і яскравість весни природа зумисне насміхається над ним, тому він хоче, аби повернулася мертва зима з її тріскучими морозами:

*Для мене ліпи, якби могла зима
Усе морозом тут скувати,
Щоб кожна квітка стала враз німа
І не змогла б вже з мене кепкувати... (Марач).*

Контраст між радісною природою і зневірою нещасливого кохання був характерним як для поезії європейського петраркізму, так і для самого Франческо Петрарки. Останній, зокрема, писав:

*Не знаю досі я такого краю,
Де міг би бачити усе ясніш,
І волю заживать таку безкраю,
І відчувати благодать і тиши (Петрарка,
2008: 216).*

Цей же мотив звучить і у канцоні СССІ «Книги пісень», де герой італійського поета зауважує, що долини, де він буває, переповнені його криками, ріки виходять із берегів від його сліз, повітря розпечене від скорботних зітхань, а птахи у лісах, які колись тішили його своїм приємним співом, оніміли від горя:

*Долина, де мій жалісливий квиль
І досі з відголосками лунає,
Звірина лісова, пташина згряя,
Ріка, в якій од сліз набігло хвиль.*

Роз'ятрені зітхань серед піль... (Петрарка, 2008: 228–229).

Протагоніст «Твікенгемського саду» засуджує себе як самозрадника – він «зрадив себе самого, покочавши ту, яка його не любить» (Ruffo-Fiore, 1976: 47). Його кохання описується як деструктивне почуття, що має отруйний вплив не лише на самого закоханого, але й на довколишній світ. Ліричний суб'єкт вірша увесь час наголошує на цій згубній, збоченій природі своєї любові, що, як потворний павук чи навіть як біблійний змії у Раю, вповзає у прекрасний Твікенгемський сад і сповнює його злом:

*Цей сад – він Рай весь у собі вмістив,
А я у нього Змія помістив* (Марач).

Ці обидва образи – кохання-павука та гіркого земного раю – мають відповідники у CLXXIII канцоні «Книги пісень»:

*В очей сонця прекрасні зазираю,
І в мене все то в'яне, то горить.
Із тіла зниділа душа летить
Шукать притулку у земному раю.
Та жовч і ніжність є у цьому краю,
І павутинкою снує все доля нить...* (Петрарка, 2008: 152).

Соромлячись своїх стогонів та сліз, герой «Твікенгемського саду» благає Купідона дозволити йому спуститися «драбиною буття» від спечаленої людини до мандрагори¹ чи плакучого фонтана – у цих інкарнаціях його лементування і сльози не будуть принаймні здаватися такими нищими. Зневірений і пригнічений, закоханий не може примусити себе покинути місце, що нагадає йому про кохану, тому хоче назавжди залишитися у саду:

*Та якщо мукам цим тривати
Й така можуть, Любове, у тобі, –
То саду часткою зроби,
Вербою щоб в журбі себе схилив
Чи кам'яним фонтаном сльози лив* (Марач).

Змальовану ситуацію важко назвати новою для європейської любовної лірики. Мотиви солодкого

болю, місця, що породжує відчай, але дороге закоханому як спогад, робить його ближчим до коханої жінки, мають однозначно петрарківське коріння. Також не можна не згадати і пряму паралель до канцони XXXI, в якій ліричний герой Франческо Петрарки розповідає, як він перетворився на джерело:

*Я вихід дав своїм сльозам печалі,
Бо стримувати їх уже не міг.
З такою швидкістю не тане сніг
У березні, з якою сили убували.*

*І я, оскільки в небі вікон не було,
Під буком обернувся в джерело* (Петрарка, 2008: 43).

Джон Донн, однак, розширює смисловий обсяг метаморфози Франческо Петрарки – ліричний суб'єкт у нього не просто зазнає перевтілення, але у зміненому вигляді прагне допомагати іншим нещасливим коханцям. Його вода – це сльози справжньої любові, спробувавши які на смак, можна безпомилково відрізнити фальш від щирості:

*Сюди, коханцю, йди й флакон візьми,
Й наповнь сльозми – вином любові,
І порівняй з коханою сльозми:*

Як не такі – то із обманом в змові (Марач).

Таким чином одновимірний художній образ італійського поета набуває значно ширших експресивних можливостей, стає складнішим – фонтан Джона Донна є свого роду критерієм істинності почуття для закоханих, його вода – есенція правдивого кохання, тоді як у Франческо Петрарки джерело є лише вічним пам'ятником відкинутій любові.

Кінець аналізованої поезії поєднує в собі гіркоту життєвого досвіду та неприховану іронію – жінки так добре навчилися обманювати, що їхні очі, розмірковує протагоніст, вже не можуть правити за дзеркало душі, а тому і сльози не можуть бути мірилом почуттів. Жінки ниці та підступні і їм не варто вірити:

*Й не вір вже сліз її облудній мові;
Не скаже про думки більш її зір,
Ніж тінь від вас про ваш убір* (Марач).

Традиційно вважається, що для «Книги пісень» характерна ідеалізація художнього образу героїні, а тому такі далекі від ілюзій думки про жіночу природу здебільшого розглядаються у Джона Донна як відверто антипетрарківські. А між тим, і Франческо Петрарка писав про жіночу непостійність і примхливість, та навіть більше – зрадливість:

Любові в жінки знаю я межю:

Вона на день, а може, і на два (Петрарка 2008: 158–159).

Обидва, і ліричний герой Франческо Петрарки, і ліричний герой Джона Донна, зважаючи на подібність їхнього нещасливого життєвого досвіду,

¹ За легендою, коли корінь мандрагори вирвати із землі, він починає голосити і плакати.

приходять зрештою до засудження мінливої жіночої вдачі, проте жоден із них не може через це розлюбити – закоханий у «Твікенгемському саду» боїться покинути масток коханої, аби не втратити близькість до неї, тоді як у Франческо Петрарки він живе у постійному страху, що Лаура раптом змінить свій прихильний настрій і перестане виявляти до нього навіть ту крихту співчуття, що раніше.

Висновки. Можемо, таким чином, стверджувати, що за особливостями ліричного сюжету,

специфікою художньої образності та пафосом «Твікенгемський сад» є найбільш петрарківським текстом Джона Донна, проте важливо особливо підкреслити той факт, що вірш несе на собі помітні сліди оригінальності автора, зокрема це стосується смислового розширення мотиву метаморфози, відтак відношення англійського митця до петрарківської ліричної традиції має розглядатися не як просте наслідування, а як її оригінальний, дуже талановитий розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безруков А. Маніфестація метафізичного світобачення в «Екстазі» Дж. Донна. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2017. № 31. Т. 1. С. 128–130.
2. Безруков А. Риторичні витоки метафізичної поезії й особливості її формування в англійській літературі XVII століття. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2014. № 12. С. 118–121.
3. Зуєнко М. Метафізична поетика Джона Донна в контексті барокової парадигми. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 33. С. 121–124.
4. Зуєнко М. Особливості організації поетичної картини світу в ліриці Джона Донна. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Короленка : Філологічні науки*. 2010. Вип. 1. С. 91–94.
5. Марач В. Із Джона Донна. URL : <http://maysterni.com/user.php?id=629&t=1&rub=183>.
6. Маркова М. Осмислення проблеми петраркізму Джона Донна у літературознавчому дискурсі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2016. № 2 (12). С. 67–73.
7. Москвітіна Д. Поезія Дж. Донна в українських перекладах. *International scientific and practical conference «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU» : Conference proceedings (September 20 – 21, 2019)*. Baia Mare : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. С. 154–157.
8. Назаров Н. Емблематизм у поезії Джона Донна. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2010. № 6. С. 27–30.
9. Паньківська А., Солошенко О. Деякі особливості поезії Джона Донна. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2016. Вип. 23. С. 205–215.
10. Петрарка Ф. Канцоньєре / пер. з іт. А. Перепаді. Харків : Фоліо, 2008. 282 с.
11. Ситченко А. Emblems of more або Емблематизм у поезії Джона Донна. *Зарубіжна література в школах України*. 2008. № 7–8. С. 44–47.
12. Gardner H. John Donne : The Elegies and the Songs and Sonets. Oxford : Clarendon Press, 1965. XCIX + 272 p.
13. Hamilton R. W. John Donne's Petrarchist Poems. *Renaissance and Modern Studies*. 1979. No. 23. P. 45–62.
14. Leishman J. B. The Monarch of Wit : An Analytical and Comparative Study of the Poetry of John Donne. London : Hutchinson University Library, 1962. 287 p.
15. Redpath T. The Songs and Sonets of John Donne. London : Methuen, 1983. XXIV + 374 p.
16. Ruffo-Fiore S. Donne's Petrarchism : A Comparative View. Firenze : Grafica Toscana, 1976. 130 p.
17. The Poems of John Donne : in 2 vols. / ed. by H. J. C. Grierson. Vol. II : Introduction and Commentary. Oxford : Oxford University Press, 1912.
18. The Works of John Donne. URL : <http://www.luminarium.org/sevenlit/donne/donnebib.htm>.

REFERENCES

1. Bezrukov A. Manifestatsiia metafizychnoho svitobachennia v «Ekstazi» Dzh. Donna [Manifestation of Metaphysical Worldview in J. Donne's «Ecstasy»]. *International Humanitarian University Herald. Philology*. 2017. Nr 31. Vol 1. pp. 128–130 [in Ukrainian].
2. Bezrukov A. Rytorychni vytoky metafizychnoi poezii i osoblyvosti yii formuvannia v anhliiskii literaturi XVII stolittia [Rhetorical Origins of Metaphysical Poetry and Features of its Formation in the English Literature of the 17th Century]. *Humanitarian University Herald. Philology*. 2014. Nr 12. pp. 118–121 [in Ukrainian].
3. Zuienko M. Metafizychna poetyka Dzhona Donna v konteksti barokovoi paradyhmy [John Donne's Metaphysical Poetics in the Context of the Baroque Paradigm]. *Scientific Papers of Kamianets-Podilsky Ivan Ohiyenko National University. Philological Sciences*. 2013. Nr 33. pp. 121–124 [in Ukrainian].
4. Zuienko M. Osoblyvosti orhanizatsii poetychnoi kartyny svitu v lirytsi Dzhona Donna [Peculiarities of the World Poetic Picture Organization in John Donne's Lyrics]. *Philological Studies. The Collection of Scientific Works of Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University*. 2010. Nr 1. pp. 91–94 [in Ukrainian].
5. Marach V. Iz Dzhona Donna [From John Donne's]. URL : <http://maysterni.com/user.php?id=629&t=1&rub=183> [in Ukrainian].
6. Markova M. Osmyslennia problemy petrarkizmu Dzhona Donna u literaturoznavchomu dyskursi [The Problem of John Donne's Petrarchism in the Literary Discourse]. *Alfred Nobel University Journal of Philology*. 2016. Nr 2 (12). pp. 67–73 [in Ukrainian].

7. Moskvitina D. Poeziia Dzh. Donna v ukrainskykh perekladakh [J. Donne's Poetry in Ukrainian Translations]. International scientific and practical conference «Research of different directions of development of philological sciences in Ukraine and EU»: conference proceedings (September 20 – 21, 2019). Baia Mare : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. pp. 154–157 [in Ukrainian].
8. Nazarov N. Emblematyzm u poezii Dzhona Donna [Emblematism in John Donne's Poetry]. World Literature and Culture in Educational Institutions of Ukraine. 2010. Nr 6. pp. 27–30 [in Ukrainian].
9. Pankivska A., Soloshenko O. Deiaki osoblyvosti poetyky Dzhona Donna [Some Features of John Donne's Poetics]. Herald of the Lviv University. Foreign Languages Series. 2016. Nr 23. pp. 205–215 [in Ukrainian].
10. Petrarka F. Kantsoniere [Canzoniere]. Kharkiv : Folio, 2008. 282 p. [in Ukrainian].
11. Sytchenko A. Emblems of more abo Emblematyzm u poezii Dzhona Donna [Emblems of more or, Emblematism in John Donne's Poetry]. Foreign Literature in Ukrainian Schools. 2008. Nr 7–8. pp. 44–47 [in Ukrainian].
12. Gardner H. John Donne : The Elegies and the Songs and Sonets. Oxford : Clarendon Press, 1965. XCIX + 272 p.
13. Hamilton R. W. John Donne's Petrarchist Poems. Renaissance and Modern Studies. 1979. No. 23. P. 45–62
14. Leishman J. B. The Monarch of Wit : An Analytical and Comparative Study of the Poetry of John Donne. London : Hutchinson University Library, 1962. 287 p.
15. Redpath T. The Songs and Sonets of John Donne. London : Methuen, 1983. XXIV + 374 p.
16. Ruffo-Fiore S. Donne's Petrarchism : A Comparative View. Fienze : Grafica Toscana, 1976. 130 p.
17. The Poems of John Donne: in 2 vols. / ed. by H. J. C. Grierson. Vol. II : Introduction and Commentary. Oxford : Oxford University Press, 1912.
18. The Works of John Donne.